

УДК: (091) 11

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЛЮДИНИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Буканова О.В. (м. Запоріжжя)

Анотації

В статті аналізуються об'єктивні та суб'єктивні фактори формування світоглядних орієнтацій сучасного українця.

Article deals with the objective and subjective issues of the formation of the world outlook of the contemporary Ukrainian.

Ключові слова

СВІТОГЛЯД, СВІТОГЛЯДНІ ОРІЄНТАЦІЇ, ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, ФАКТОР, СУТНІСТЬ СВІТОГЛЯДУ, СВІТОГЛЯДНІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНЦЯ

Вступ

Процес соціально-культурної трансформації передбачає набуття українським суспільством нової якості не лише в усіх сферах функціонування соціуму, але, що сьогодні більш актуальне, у формуванні світоглядних орієнтирів особистості. Цей процес обумовлений низкою факторів, найбільш значущими серед яких є зміни в суспільстві.

Мета статті

- аналіз факторів формування світоглядних орієнтацій людини (український контекст).

Обговорення проблеми

Проблеми сутності світогляду, його типи та зміст аналізуються в роботах В.Дільтея [4], А.Шопенгауера [12], Ф.Ніцше [7], А.Камю [4], Х.Ортеги-і-Гассета [8], Ж.-П.Сартра [9], М.Вебера [3] та багатьох інших філософів. Дотичними до аналізу зазначеної проблеми є наукові розвідки вітчизняних дослідників - Р.Арцишевського [1], Л. Кривеги [6], А.І. Бойко [2]. Світоглядні настанови людини змінювалися протягом усього часу людської історії. Світогляд людини епохи бронзи відрізнявся від світогляду людини доби бароко. Який би аспект світогляду ми на взяли (уявлення про світ, місце людини в ньому, стереотипи поведінки), він має чіткий набір відмінностей, притаманний певному відрізку часу. Як би ми спробували зробити навпаки, описавши світоглядні орієнтації людини та попросили визначити, до якої культурно-історичної епохи вона відноситься, то правильність відповіді залежала б лише від чіткості поставленого завдання. Нашу увагу привернула проблема чинників, які впливають на світогляд, змінюючи його в тому чи іншому напрямі. Серед таких чинників можна виокремити об'єктивні та суб'єктивні (див. табл. 1).

Таблиця 1 – Фактори формування світогляду людини

Об'єктивні		Суб'єктивні
П р и р о д н і		
фізіологічні	1	вік
географічні	2	стан здоров'я
Соціальні		
історія	1	суб'єктивний внутрішній світ людини (ментальність, знання, воля, цінності, ідеали)
тип соціальності	2	індивідуальний "життєвий досвід"
рівень технологічного розвитку (спосіб виробництва)	3	особисті смаки та уподобання
ідеологія (релігія в тому числі)	4	соціальна активність людини
рівень освіти	5	
етнокультурні чинники	6	

Розглянувши запропоновану класифікацію факторів форм світогляду у першому наближенні, бачимо, що на світогляд більше впливають соціальні чинники, ніж природні. На нашу думку, це зауваження слушне з точки зору історичної ретроспективи: природні фактори відіграють провідну роль у формуванні світогляду у прото-суспільствах, коли людина лише формується як біологічний вид. Споживацький характер економічного життя формував світогляд людини залежної від сил природи, від власних уявлень про ці сили, страхів та упереджень, коли безпека та добробут залежать від особистих зусиль (оборона, фізичне виживання). У світогляді наших предків на першому місці виступає гін до здобування, експансії, боротьби. Але одночасно з тим помітна і друга риса - закріпити та колонізувати ту землю, яку було здобуто мечем. Тому, в даному випадку, природні чинники виступають основними у процесі творення світогляду людини. В цей же час закладаються основи архетипів, яку пізніше будуть розвиватися у менталітет. Суспільство через набуті властивості історичного "ми" постійно чинить вплив на індивіда через свої структури, інституції, мову, символіку та інші "внутрішні" закони. Загально визнаною є відсутність індивідуального вибору (свободи волі) у первісному соціумі для людини. К.Юнг висловив та довів думку про існування більш глибокого шару в структурі особистості, яким він назвав колективним несвідомим.

Географічний фактор визначається наявністю колонізованої (освоєної) території – предметом гордості (володіння) господарів та предметом зазіхання, "ласим шматок" для сусідів та суб'єктів глобалізації на сучасному етапі. Зазначимо, що цивілізаційний вплив орієнту та заходу розривав (та продовжує розривати зараз) країну та соціум, не даючи можливості сформуватися світогляду на базі цілісної єдності. Плюралізм та можливість вибору зіграла "злий жарт" в цьому сенсі з українцями. Адже світоглядні особливості географічного положення об'єктивно сприяли формуванню уявлення про хиткість та нестабільність оточуючого світу людини, відсутності цілісності уявлення про

Батьківщину, прагматизм у стосунках з сусідами. Поділ України на Захід та Схід з відмінними ідентичностями – вагомий чинник впливу на формування світоглядних орієнтацій українця. Саме такою, роздертою, сприймає українську державу переважна більшість власних громадян та міжнародна спільнота. Закріпленню цього образу країни сприяє і протистояння політичних еліт. Окрім того, існує також протиріччя між централізацією й децентралізацією в економічній і політичній сферах. Еліта прагне до централізації, а провінція протистоїть цьому процесу, тому що обмежені ресурси не дозволяють задовольнити запити населення регіонів. З іншого боку, саме центр ініціює трансформаційні зміни, на які різною мірою опираються регіони. Значний потенціал удалого географічного положення, наявності корисних копалин та історично сформованих економічних зв'язків зараз не використовується Україною, а марно витрачається.

Фактором формування світогляду людини виступає її матеріальне становище. В залежності від наявності або відсутності матеріальних благ, світоглядні орієнтації людини та моделі поведінки змінюються. Ми говоримо про багатих та бідних, еліту та маси народу. Розбіжність позиції еліти й маси позначається в різноманітних формах: явному або неявному опорі, інформаційних бар'єрах. Проблемою є можливість та здатність отримувати та використовувати досвід багатьох народів (для широких верств населення, а не лише для еліти). Виникають області соціокультурної невідповідності еліти і значної частини суспільства. З переходом суспільства до відтворюючого господарства на перший план виходять соціальні фактори еволюції світогляду людини. Суспільний розподіл праці починає висувати вимоги до членів соціуму. Він вимагає від людини відповідності штучно створеним стандартам та диктує набір корисних для нього функцій. Колективне несвідоме, яке представляє собою архів слідів пам'яті людства, виражає думки та почуття, які є результатом спільного емоціонального минулого та спільні для усіх людських істот. Як говорив сам К.Юнг, в колективному несвідомому міститься весь духовний спадок людської еволюції, який відродився в структурі розвитку кожного індивіда. Саме ці вимоги формують світогляд людини. Необхідність та здатність створювати матеріальні ресурси, які б гарантували виживання та продовження роду, оновлення стилю життя та образу суспільства вимагає багато енергії, що породжує в певній мері хаос. У хаотичних змінах суспільства потенційно стають можливими незвичні комбінації елементів, стереотипи соціальної поведінки розхитуються, еволюціонують. Таким чином з хаосу поступово вибудовується новий характер буття. Соціальні відносини України як такі та їхня структура залишилися недорозвинутими, застиглими на рівні іноді середньовіччя чи Нового часу. Це об'єктивно впливає на світогляд сучасного українця, на його бачення свого місця у суспільстві та світі. Український соціум змушений братися за формування прагматичних

характеристик ідентичності, не пройшовши належним чином свого "романтичного" етапу, характерного для історії європейських націй XIX – початку XX століття [10]. Епоха романтичного запалу так і не переросла у раціоналізм на національному рівні та на рівні світогляду індивідууму.

Зазначимо, що у формуванні світоглядних орієнтацій особливе місце належить зараз та належатиме в майбутньому освіті як системі закладів та процесу здобуття знань. Істотною умовою в даному випадку виступає здатність людини реалізувати свій освітній потенціал. Реалізувати його можна двома шляхами. Перший шлях полягає у наданні пріоритету соціуму, колективності, загальному стосовно індивіда. Домінуючі позиції тут займають процеси зовнішньої зумовленості життєдіяльності особистості. Другий шлях - визнання безумовної вартості індивіда, пріоритетності його інтересів у співставленні з інтересами спільностей [11]. Хиткість економічного та соціального життя об'єктивно спонукає народ до пошуку джерел стабільності, таких як наука, просвіта громадян, духовне об'єднання. Замість цього Україна вибирає екстенсивний шлях – протекторат інших сильніших суб'єктів глобалізації. Важливим фактором формування світогляду людини виступає її суб'єктивний внутрішній світ: ментальність, знання, воля, цінності, ідеали, тощо. "Життєва мудрість" здобута як синтез знань, цінностей, практичного досвіду та результатів цього досвіду виливаються у систему фільтрів поглядів та поведінки, які керують людиною у різних ситуаціях. Відбувається постійна модифікація світоглядних норм на основі рухливих, нестабільних моделей та здорового глузду, врешті-решт. Ці норми відрізняються в різних ситуаціях, співтовариствах та при реалізації різноманітних практик. Отже, постійні зміни закладають основи якісно нового нормативного стану людини та суспільства в цілому, що дозволяє їм обом вийти на якісно новий рівень розвитку.

За умов "дефолту відповідальності" держави треба віддати гідну шану українській сім'ї, яка взяла на себе функції свого захисту та виживання. Пристосовувалася, нарощуючи матеріальний, соціальний та моральний капітал. Наявність особистого смаку та уподобання людини впливає на усвідомлення власної гідності та вартості у порівнянні з досягненнями інших людей, формує лінію поведінки особи. Історичною необхідністю є відновлення єдиної української політичної нації. Становлення української політичної нації як сучасної європейської спільноти нероздільно пов'язане з активним, складним, та суперечливим процесом формування національної ідентичності - ототожнення людини самої себе з певною спільнотою, її символами, цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями, політичними й економічними інтересами. Національна самоідентифікація українців була зруйнована, а її відновлення – процес тривалий та копіткий. Тут держава застосовує і силові прийоми (застосування української мови у державних установах, наприклад). Але процес

гальмується через недостатність, на нашу думку, сучасних яскравих фактів, якими б пишалися українці, більшість таких символів - у минулому. Чинником формування світогляду виступає, також, соціальна активність людини. Зміна умов життя та виживання, особисті проблеми, фізичні загрози досі є факторами, що спонукають людину до дії. Вектор та інтенсивність такого руху характеризує рівень та якість досягнутих результатів. Можливість вибору громади, соціального оточення та прийомів власної актуалізації – “подарунок” глобалізації світові. При чому, громада (соціум) може бути як реальною, так і віртуальною. Соціальна активність людини змінює характер її ставлення та сприйняття влади (органів та представників). Держава сприймається як структура, що надає послуги, перелік яких чітко визначений Конституцією. Ненадання Державою належного рівня послуг народові, на жаль, сприяє формуванню правового нігілізму, недовіри до влади. Нація не реагує на недоліки (аморфність, недостатня актуалізація людини в напрямку влади), а самовдосконалення соціальної системи можливе лише перед загрозою знищення.

Висновки

1. Можна виділити дві основні групи факторів еволюції світогляду – природні (фізіологічні, географічні, вікові, стан здоров'я) та соціальні (історія, тип соціальності, рівень технологічного розвитку, ідеологія, рівень освіти, етнокультурні чинники, суб'єктивний внутрішній світ людини, індивідуальний “життєвий досвід”, соціальна активність, особисті смаки та уподобання) в межах об'єктивно-суб'єктивних координат. Еволюція світогляду людини, яка відбувається паралельно зі змінами у суспільстві, веде до якісного оновлення усіх його складових.

2. На світоглядні орієнтації українця впливають такі фактори:

- трансформація українського соціуму;
- процес глобалізації та формування нового світового порядку;
- зростання рівня світоглядної свободи та духовних пошуків індивіда.

Перспективи подальших досліджень

- дослідження атрибутів світоглядних орієнтацій людини в умовах світової економічної кризи.

Джерела

1. Арцишевський Р.А. Курс “Людина і суспільство”: методика викладання.-К.- Видавництво “Перун”, 2003,-256с.

2. Бойко А. І. Соціальна трансформація суспільства та проблема світогляду / <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/history/2004/32-19-4.pdf>

3. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма. — М., 2003.- 156с.

4. Дильтей В. Наброски к критике исторического разума // Вопросы философии. — 1988. — № 4. — С. 135—152. / <http://abuss.narod.ru/Biblio/diltey.htm>

5. Камю А. Избранное. М., Радуга, 1988.- 265с.
6. Кривега Л.Д. Світоглядні орієнтації особи в умовах трансформації суспільства Дисертація на здобуття ступеня доктора філософських наук: 09.00.03 / Л.Д. Кривега; Ун-т внутр. справ. — Х., 1999. — 355с.
7. Ницше Ф. Полное собрание сочинений: В 13 томах / Пер. с нем. В. М. Бакусева; Ред. совет: А. А. Гусейнов и др.; Ин-т философии РАН. — М.: Культурная революция, 2005.
8. Ортега-и-Гассет Хосе. Восстание масс / Пер. с исп. А. М. Гелескула.- М.,1991. – 178с.
9. Сартр Ж.-П. Избранные произведения / Пер. с фр. В. П. Гайдамака; вступ. ст. С. Н. Зенкина. М.: Республика, 1994.-174с.
10. Скринник М.А. Буттєві смисли національної ідентичності в українському романтизмі: Дисертація на здобуття звання доктора філософ. наук: 09.00.05; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2008.- 289с.
11. Утюж І.Г. Освітній потенціал особистості. Монографія.- Запоріжжя:ТОВ "КСК-Альянс",-2007.-147с.
12. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление / Пер. с нем. - Мн.: ООО "Попурри", 1999. -- 832 с.

Стаття надійшла 26.03.2009 р.